
Ю. Л. БОШИЦЬКИЙ, О. В. ЧЕРНЕЦЬКА

Юрій Ладиславович Бошицький, професор, заслужений юрист України, ректор Київського університету права НАН України

Олена Василівна Чернецька, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Київського університету права НАН України

ПОГЛИБЛЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНОГО ПРАВА: ВИМОГА ЧАСУ ТА ЗАСІБ ОПТИМІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В КИЇВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ПРАВА НАН УКРАЇНИ

Сучасні тенденції політичного й економічного розвитку українського суспільства і держави потребують удосконалення системи юридичної науки та освіти як важливого та необхідного компонента соціального прогресу. Сьогодні юридична наука та освіта повинні розглядатися як єдиний взаємообумовлений комплекс, завданням якого є забезпечення різних галузей економіки висококваліфікованими кадрами, створення нових технологій та проведення наукових досліджень з подальшим втіленням їх результатів у практичну діяльність.

Система вищої освіти в будь-якій державі виступає основою її людського розвитку та прогресу суспільства в цілому. При цьому слід зазначити, що *юридична наука та освіта* посідає чільне місце в системі освіти, оскільки глибоко пов'язана із формуванням суспільної свідомості та правосвідомості, правової культури, правового виховання, правової освіченості та обізнаності громадян. Також юридична наука виступає запорукою розбудови України в сучасних умовах як правової, демократичної держави. Сьогодні надзвичайно важливо розглядати вищу юридичну освіту як складову правової освіти в цілому, головним завданням якої є утвердження в суспільстві та державі принципу верховенства права.

Як передбачено Концепцією розвитку вищої юридичної освіти в Україні, вища юридична освіта – це галузь фахової освіти, безперервний процес теоретичного й практичного навчання з метою засвоєння сутності та змісту права, а також одержання умінь та навичок застосування його положень у професійній правничій діяльності, який здійснюється у вищих навчальних закладах, де зосереджено висококваліфікований науковий і науково-педагогічний персонал, забезпечено поєднання навчального процесу з науково-практичною діяльністю та готуються компетентні кадри в галузі права відповідно до стандартів вищої освіти¹.

Зважаючи на те, що вища юридична наука та освіта має особливе суспільне значення, в умовах подальшої розбудови української державності з її орієнтацією на європейські стандарти та цінності, потреба удосконалення існуючої системи підготовки юристів набуває особливої актуальності та значущості як для самої юридичної сфери, так і для функціонування громадянського суспільства та державних інституцій.

Важливо наголосити, що в юридичних колах нашої держави неодноразово підкреслюється той факт, що розвиток та функціонування державно-правових інститутів в Україні потребує науково обґрунтованого супроводу та втілення засад і принципів правової держави, а також подальшої демократизації суспільства в цілому. Створення незалежної, демократичної, правової, соціальної держави в Україні вимагає формування досконалої законодавчої бази задля збалансування й забезпечення інтересів та взаємозв'язку держави, суспільства і громадянина. Очевидним є той факт, що останнім часом питання наукового обґрунтування та супроводу ефективності механізму правового регулювання суспільних відносин в Україні перестало бути предметом широкого обговорення представниками юридичної науки та освіти, що й призвело до останніх подій у державі. І тому, на наше глибоке переконання, науковому фактору в правотворчій, правореалізаційній та правозастосовній діяльності має відводитись належне місце. Тільки розуміння важливості наукового аналізу, удосконалення методології досліджень сучасного права, використання можливостей компаративістики може забезпечити потрібний зв'язок між юридичною наукою та освітою, юридичною практикою та правовою системою в цілому.

Необхідність творчого й послідовного осмислення трансформацій, які відбуваються в посттоталітарному суспільстві, більш глибоке пізнання сучасних процесів економічних і соціальних перетворень, науковий аналіз динаміки державно-правових явищ є нагальною потребою часу. Саме тому в умовах функціонування та розвитку юридичної науки і освіти відбувається докорінне переосмислення основ правознавства, що проявляється в більш глибокому і системному аналізі його проблем; актуалізується необхідність комплексного дослідження феномена державно-правової дійсності. Слід розуміти, що підготовка юриста – справжнього фахівця можлива лише на принципі органічного комплексного поєднання фундаментальної юридичної науки, освіти та практики. Утім, зростання значення юридичної науки як у теоретичному, так і практичному аспектах зумовлено об'єктивною необхідністю піднесення ролі особи в сучасному суспільстві, пріоритетами в захисті її прав і свобод, формуванням соціально орієнтованої ринкової економіки. Адже призначення сучасної юридичної науки, освіти та практики полягає в тому, щоб передати майбутньому правнику глибокі загальнокультурні основи, комунікативні здібності, критичність та культуру мислення, здатність приймати самостійні рішення, а отже, підготувати фахівців, які б сповідували принцип верховенства права та активну громадянську позицію.

Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. встановив нові підходи та принципи, а також визначив пріоритетні завдання наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладах. Поряд із тим наукова діяльність, яка є невід'ємною складовою освітньої діяльності, набуває обов'язковості, а основною метою її є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок задля забезпечення інноваційного розвитку суспільства та підготовки фахівців інноваційного типу.

Слід наголосити на тому, що новий законодавчий акт про освіту визначає не лише основні засади здійснення наукової та освітньої діяльності у вищих навчальних закладах України, а, насамперед, вперше на законодавчому рівні проголошує й закріплює інноваційну діяльність навчальних та наукових установ як необхідну об'єктивність інтеграції наукової та освітньої діяльності, яка є передумовою якісної підготовки фахівців.

Адже, як стверджують науковці, інноваційна діяльність в освітній сфері, що вперше передбачена в Законі України «Про вищу освіту», є принципова важливою відповіддю на виклики сучасності, які зумовлені переходом суспільства до інноваційного типу розвитку і вимагають гнучкості системи освіти, її відкритості до нового, реалізації конкурентоспроможних освітніх національних і транснаціональних проектів. Імплементация освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності національної освіти, її здатності формувати людину з інноваційним способом мислення².

Згідно з п. 1 ст. 65 Закону України «Про вищу освіту» провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим, що, у свою чергу, є законодавчою новелою у сфері освіти. У контексті цього постає необхідність встановлення механізму забезпечення здійснення наукових досліджень науково-педагогічними працівниками шляхом встановлення рамкових орієнтирів визначення норм робочого часу на рівні Міністерства освіти і науки України для наукової роботи викладачів.

Одним із засобів досягнення якості підготовки фахівців з вищою освітою є наукова та інноваційна діяльність Київського університету права НАН України, яка інтегрується в освітній процес. Такий підхід пов'язаний, *по-перше*, з метою, що ставить перед собою університет – підготовка висококваліфікованих фахівців, та, *по-друге*, історією створення Київського університету права як єдиного навчального закладу в системі Національної академії наук України, який по праву вважається академічним науково-освітнім комплексом.

Головною метою університету на сучасному етапі свого функціонування є підготовка правознавця з глибокими фундаментальними знаннями у сфері юриспруденції і формування навиків наукової роботи. Тому студенти Київського університету права НАН України опановують не тільки освітньо-професійні програми, а й отримують додаткові знання через інноваційні методи та форми як у сфері освітнього процесу, так і завдяки можливості займатися науковими дослідженнями.

Концептуальними засадами та завданнями концепції функціонування університету є наукові дослідження державно-правових явищ, категорій, інститутів, визначення шляхів їх удосконалення та тенденцій розвитку; формування світогляду майбутнього юриста, що забезпечить належний рівень правової орієнтації в процесі здійснення як наукової, так і практичної діяльності; систематична участь провідних науковців університету в розробці рекомендацій щодо вдосконалення чинного законодавства держави; проведення спільних наукових досліджень у різноманітних галузях права на національному та міжнародному рівнях із залученням до співпраці зарубіжних партнерів, що забезпечує обмін досвідом у правовій сфері. З урахуванням цього наукові дослідження університету були скориговані на створення юридичної наукової бази для становлення й розвитку української суверенної державності й національної правової системи, проведення конституційної, судово-правової, адміністративної та інших реформ. Саме ці вагомні аргументи покладено в основу започаткування та проведення наукових досліджень та їх апробацію на наукових конференціях. У цьому контексті університет протягом майже двадцятилітньої своєї діяльності проводить щорічно міжнародні та всеукраїнські науково-практичні конференції та круглі столи, серед яких «Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького», «Сучасні проблеми правової системи України», «Актуальні проблеми правотворення в сучасній Україні» та ін.

Водночас варто наголосити на тому, що загальнодержавні інтеграційні процеси України також вплинули на визначення важливих напрямів наукових досліджень викладацької та студентської спільноти Київського

університету права НАН України. Адже питання інтеграції Української держави в європейське співтовариство пов'язано не лише з єдиним економічним простором, важливе місце в цих процесах мають посідати наука та освіта. Орієнтація на право Європейського Союзу та норми міжнародного права стає істотним чинником розвитку законодавства інших країн, у тому числі й України. З огляду на це, демократичні зміни потребують гармонійного розвитку економічної, політичної та правової систем. Тому актуальними постали проблеми перебудови існуючої системи підготовки юристів, озброєних сучасними знаннями, культурою, високим рівнем громадянської та соціальної свідомості. Відповідно до основних принципів ООН щодо суспільної ролі й місця правника визначено, що юрист – це відкрита та доступна для клієнта особа, яка на засадах здобутої кваліфікації та дотримання високих стандартів моральності та професійної етики здійснює свою діяльність із захисту прав та законних інтересів клієнта з урахуванням публічного порядку держави. Звідси основними завданнями вищої юридичної освіти є надання належної професійної кваліфікації (знання правового порядку держави та уміння застосовувати законодавство при вирішенні справ) у поєднанні з вихованням професійних ідеалів та поваги до морального обов'язку, прав та свобод людини, а також постійне підвищення професійних навичок юристів, підвищення гарантованості індивідуальних та колективних прав людини відповідно до Рекомендацій Ради Європи щодо свободи здійснення юридичної професії.

Слід зазначити, що в будь-якій науковій діяльності існує два взаємопов'язані напрями: фундаментальні інноваційні дослідження та прикладні розробки з практичної реалізації фундаментальних досліджень. У зв'язку з цим наукова діяльність та освітній процес університету перебуває в тісному органічному взаємозв'язку та не є відірваними один від одного в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців. Об'єднання наукової й освітньої роботи слугують підґрунтям розробки нових форм інтеграції, що максимально забезпечують участь викладачів та студентів у дослідницькій діяльності.

У Київському університеті права НАН України щорічно проводяться міжнародні науково-практичні конференції, які зумовлені потребами міжнародного співробітництва, серед яких: «Сучасні виклики і актуальні проблеми права інтелектуальної власності в Україні та Європі» спільно зі Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (Швейцарія), «Європейська юридична освіта і наука» (Міжнародний центр правових та економіко-соціальних досліджень країн Центрально-Східної Європи в м. Ужгороді), «Міжнародно-правові проблеми сучасного торговельного мореплавства», «Парламентаризм у центрально-східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції», Міжнародний центр правових та історико-політичних досліджень країн Центрально-Східної Європи КУП НАНУ в м. Львові тощо. Варто зазначити, що проблематика науково-практичних конференцій університету відповідає сучасним процесам державо- та правотворення, євроінтеграційним прагненням і є цілком об'єктивною.

Головними напрямками наукових досліджень конституційно-правової спрямованості є вирішення нагальних проблем: втілення в політико-правову практику принципу верховенства права, Конституції України та її законів, реалізації конституційних принципів щодо визнання людини найвищою соціальною цінністю, народного суверенітету, поділу влади, ідеологічної, економічної й політичної багатоманітності, безпосередньої реалізації конституційних норм. З огляду на це, юридична наука передусім повинна визначити оптимальні параметри державної влади і місцевого самоврядування в Україні, розробити пропозиції щодо ефективних механізмів взаємодії владних структур.

Основними напрямками наукових досліджень у цивілістиці сучасної України є договірне право, особисті немайнові права, приватноправові міжнародні відносини. Активно розвивається право інтелектуальної власності. У сучасній методології юридичної науки значна увага приділяється порівняльно-правовому методу, виконуються дисертаційні дослідження, видаються монографії та підручники на компаративістську тематику. У результаті в процесі реформування законодавства Україна має можливість враховувати досвід зарубіжних країн та міжнародні нормативно-правові акти. Основними напрямками сучасних наукових розробок у Київському університеті права є договірне право та право інтелектуальної власності.

У цьому контексті науковцями університету в межах наукових досліджень розробляються науково-дослідні теми, за результатами яких видаються колективні монографії, зокрема: «Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин» (2009 р.), «Правоутворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (2010 р.), «Правова система України в умовах національних та міжнародних тенденцій розбудови державності» (2012 р.), «Доктринальні засади розвитку держави та права: національні та міжнародні тенденції» (2014 р.). На нашу думку, фундаментальні дослідження у сфері юридичної науки були і залишаються пріоритетними напрямками університетської освіти.

З метою активізації проведення наукових досліджень за певними напрямками та впровадження наукових здобутків в освітній процес у Київському університеті права НАН України створено та функціонують науково-дослідні центри та сектори, зокрема, Міжнародний центр правових та історико-політичних досліджень країн Центрально-Східної Європи, Міжнародний центр правових та економіко-соціальних досліджень країн Центрально-Східної Європи, кафедра права інтелектуальної власності та інноваційних технологій, сектор екологічного права, кожний із яких має власну історію та наукові здобутки.

Вважаємо, що концептуальними принципами щодо забезпечення оптимізації і якості вищої юридичної освіти України та її інтеграції в європейське й світове співтовариство мають стати створення інноваційного простору на основі освітньої і наукової підтримки; адаптація системи вищої освіти до норм, стандартів і основних принципів європейського простору вищої освіти; забезпечення соціального контексту вищої освіти, який надасть можливість випускникам вищих навчальних закладів формувати свою професійну кар'єру

на основі соціальної справедливості, відповідальності та загальнолюдських цінностей. Саме ці вагомні аргументи покладено в основу наукових досліджень та освітньої діяльності Київського університету права НАН України задля поліпшення якості підготовки фахівців на засадах взаємодії науки та освіти з метою інтеграції у європейський освітянський простір.

На нашу думку, при реформуванні вищої юридичної освіти в Україні доцільним було б звернутися до досвіду європейських держав, які вже здійснили реформи в цій сфері. Зокрема, цікавим є досвід реформи юридичної освіти Німеччини, який мав законодавче закріплення шляхом прийняття у 2002 р. Закону «Про реформу юридичної освіти». Першою частиною реформи стало посилення міжнародної орієнтації навчального процесу, яка забезпечувалася введенням викладання окремих дисциплін іноземною мовою. Другою складовою реформи стало посилення орієнтації юридичної освіти на потреби адвокатури, задля чого було передбачено обов'язкове залучення адвокатів-практиків у навчальний процес. На нашу думку, досвід Німеччини можна використати при реформуванні юридичної освіти в Україні.

Наступним напрямом реформування системи вищої освіти має стати забезпечення якості освітянських послуг. Адже одним із принципів Болонського процесу є досить жорсткі вимоги до якості підготовки фахівців з вищою освітою. Усвідомлюючи необхідність розвитку вищої юридичної освіти до загальноєвропейських стандартів, питання якості підготовки юриста, тобто висококваліфікованого фахівця у сфері права з відповідним рівнем сучасних правових знань та високим рівнем правосвідомості набуває особливої актуальності. На нашу думку, необхідно змінити підходи до методології викладання юридичних дисциплін як за змістом, так і за формою. Насамперед основою системи юридичних знань повинні стати принципи верховенства права й гарантованості прав і свобод людини та громадянина, тобто підготовка юристів повинна бути спрямована на підготовку спеціалістів у правозахисній сфері. Водночас необхідно впроваджувати в освітній процес інноваційні форми та методи навчання, які сприяли б виявленню та розвитку інтелектуальних здібностей студентів. У зв'язку з цим організація освітнього процесу та наукової діяльності у вищих навчальних закладах має базуватися на принципах наукового, пізнавального, інформаційного та методичного забезпечення, що, у свою чергу, приводить до творчого опанування та осмислення отриманих знань, а також прояву творчої науково-дослідницької діяльності. Адже призначення сучасної юридичної освіти полягає в тому, щоб передати майбутньому правнику глибокі загальнокультурні основи, комунікативні здібності, критичність та культуру мислення, здатність приймати самостійні рішення. Все це сприятиме підготовці професіоналів, які б сповідували принцип верховенства права та активну громадянську позицію. Основним змістом діяльності університету на сучасному етапі є формування інноваційного, гуманістичного освітньо-виховного середовища, що, у свою чергу, передбачає фахову глибину та інноваційні технології в системі освіти з метою інтеграції у європейський освітянський простір. Європейський вибір України – це рух до стандартів демократії, інформаційного та інтелектуального суспільства, що базується на принципі верховенства права та забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

У цілому, ефективним засобом здійснення подальшої структурної перебудови наукового та освітнього потенціалу має бути національне законодавство та прийняті на його основі нормативно-правові акти, які регламентують увесь комплекс відносин, пов'язаних із науково-освітнім розвитком країни.

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що подальша розробка правової інфраструктури на основі Закону України «Про вищу освіту», необхідної для забезпечення наукової та освітянської діяльності, є, можливо, одним із найвагомніших завдань, з якими коли-небудь мали справу вітчизняні фахівці-юристи, які займаються законотворчими пропозиціями у сфері правової реформи. Розв'язання цього завдання передбачає необхідність комплексного підходу до проблеми правового забезпечення наукової та освітянської діяльності як на загальнодержавному рівні, так і на рівні навчальних закладів шляхом адаптації своєї діяльності до вимог Закону України «Про вищу освіту», розробки нових моделей правових інститутів, які покликані регламентувати, стимулювати та охороняти таку важливу, але дуже складну сферу суспільних відносин – наукову та освітянську діяльність.

¹ Концепція розвитку вищої юридичної освіти в Україні // Юридичний журнал. – 2009. – № 11 (89). – С. 128–133.

² Науково-практичний коментар до Закону України «Про вищу освіту» / за ред. чл.-кор. НАН України В. Ф. Опришка. – К. : Парламентське вид-во, 2014. – С. 500.